

DİN & FELSEFE

ARAŞTIRMALARI

Religion and Philosophical Research

E-ISSN: 2667-6583

Haziran | June 2021

Cilt | Volume: 4 - Sayı | Number: 7

HUME'UN ALGILAR DEMETİ KURAMI VE ZİHİN FELSEFESİ TARTIŞMALARINA ETKİSİ

Hume's Bundle Theory and Its Effect on the Philosophy of Mind
Debates

Mehmet Alperen SAZ, Doktor Adayı | PhD Candidate

Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü | Ankara University, Institute of Social Sciences

alperensaz@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5974-3931>

Makale Türü | Type of Article: Araştırma Makalesi | Research Article

Başyuru Tarihi | Date Received: 19.05.2021

Kabul Tarihi | Date Accepted: 29.06.2021

Atıf | Cite As

SAZ, M. A. "Hume'un Algılar Demeti Kuramı ve Zihin Felsefesi Tartışmalarına Etkisi". Din ve Felsefe Araştırmaları 4/7 (Haziran 2021): 92-116.

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Etik Beyanı | Ethical Statement

Bu makalenin yazarı/yazarları, hakemleri ve dergi editör grubu Din ve Felsefe Araştırmaları dergisinin Etik Kurallarına uyduklarını kabul eder.

The author/authors, referees, and journal editorial group acknowledge that they adhere to the Code of Ethics for the journal of Religion and Philosophical Research.

HUME'UN ALGILAR DEMETİ KURAMI VE ZİHİN FELSEFESİ TARTIŞMALARINA ETKİSİ

Mehmet Alperen SAZ

Bir ben var mı, benden içeri?

ÖZ

Bu yazı, kişisel özdeşlik problemi bağlamında aydınlanma döneminin öncü filozoflarından David Hume'un algılar demeti kuramını ve bu kuramın zihin felsefesi tartışmalarına etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. İlk olarak kişisel özdeşlik problemi hakkında genel bir çerçeve çizilecektir. İkinci olarak *kişi, özdeşlik, benlik ve kendilik* gibi kavramlar üzerinden Hume epistemolojisinde problemin nasıl anlaşıldığı izah edilecektir. Daha sonra Hume epistemolojisinin yol açtığı felsefi etkilerin görülebilmesi için zihin felsefesi tartışmaları, *benin* varlığı ve bilgisi özelinde, filozofların zihin-beden anlayışları üzerinden örneklendirilecektir. Benlik, bilinç ve madde ilişkisi özelinde teorileri olan Daniel Dennett, John Searle, David Chalmers ve Thomas Metzinger zihin felsefesi başlığı altında ele alınacak isimlerdir. Son olarak Hume ve teorileri sunulan dört ismin benlik konusundaki pozisyonlarının yol açtığı felsefi sorunlara dair birtakım değerlendirmeler sunulacaktır. Hume ile zihin felsefecilerinin, *benin* varlığı ve bilgisi özelindeki benzerliklerini ortaya koymayı amaçlayan bu yazı, değerlendirme ve sonuç bölümü haricinde söz konusu yaklaşımlara dair tanıtıcı nitelikte bir çalışma ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Hume, Kişisel Özdeşlik, Algılar Demeti Kuramı, Benlik, Bilinç.

GİRİŞ

Kişisel özdeşlik problemi, dar manada insanın kendi olmasını sağlayan sürekliliğin ne olduğunu ve bu sürekliliğin ne anlama geldiğini tartışır. Her ne kadar sınırları bu şekilde ifade edilse de problem geniş manada hem felsefenin hem de dinî tartışmaların birçok konusu ile yakından alakalıdır. İnsanın benliğinin ne olduğu ve ne anlama geldiği felsefenin en zor ve tartışmalı konularından biridir. Bu sorun Antik felsefede, modern felsefedeki kristalize olmuş hali ile tartışılmış bir problem değildir. Ancak, ruh ve beden tartışmalarını insanın özsel manada ne olduğu üzerine birtakım klasik tartışmalar olarak değerlendirirsek, o dönemden günümüze insanın ne olduğu sorunu önemini korumuş ve problem alanı daha da gelişmiştir. Günümüzde bilinç ve yapay zekâ çalışmalarının da hız kazanmasıyla beraber insanın ne olduğu sorunu, madde-bilinç tartışmaları zemininde felsefenin en popüler konularından biri haline gelmiştir.

Kişisel özdeşlik probleminin zorluğunu besleyen önemli unsurlardan biri doğrudan insanın kendine dair bir inceleme olmasıdır. Kendi *benini* soruşturmak, -bilebildiğimiz kadarı ile- yalnızca insana has bir durum gibi görünmektedir. Dolayısıyla insanın, neliğine dair çıkarımlarının sağlanması, yine insanın kendisi olmaktadır. Metafiziksel manada insan, kendinin neliğine dair bulguları, deneysel birtakım izah ve teoriler üzerinden değil, doğrudan yine kendi birinci tekil şahıs deneyimleri ile değerlendirmektedir. Bu durum, -tartışmalar her ne kadar felsefi ve bilimsel bir zeminde yapılmaya çalışılsa da- problemin bir çözüme kavuşabilmesi için öznel deneyimlerin önemine işaret etmektedir. Bu noktada felsefi tutarlılığın ya da bilimsel geçerliliğin sağlanabilmesi için bir kriter sorunu gündeme gelmektedir. Öznel deneyimlerimiz, kim olduğumuz, ne olduğumuz veya sürekliliğimizi sağlayan şeyin ne olduğu, sorularına dair bize bir şey söyleyebilir mi? Şayet cevap evet ise bu evet için felsefenin ve bilimin pozisyonu ne olmalıdır? Kişisel özdeşlik meselesi bu sorular etrafında şekillenmektedir.

Kim olduğumuz ya da ne olduğumuz, -eğer var edildiysek- nasıl ve kim tarafından var edildiğimiz sorularına vereceğimiz cevaplar, savunacağımız etik teorilere kadar iş başında cevaplar olacaktır. Bu yönüyle kişisel özdeşlik konusu, esasen metafizik, epistemolojik ve etik bağlantıları olan temel bir sorundur. Bizi biz yapan en temel şey nedir? İdeal birtakım maddi koşullar mı, madde ve ruhun etkileştiği bir çeşit birliktelik mi, yoksa bütün maddi unsurların ötesinde var olan gayri maddi bir cevher mi? Bu konular Hume'un, felsefesinde doğrudan ele aldığı konular değildir. O, meseleyi kendi epistemolojisinde duyu ve algı üzerine ele alırken, günümüz zihin felsefesi tartışmalarında konu bilinç problemi etrafında yürütülmektedir. Probleme kendi epistemolojisinde yer veren Hume'un, *A Treatise of Human Nature*¹ adlı yapıtında peşine düştüğü *ben*, kendisine özgü bir formülasyonla ve kişisel özdeşlik tartışmaları bağlamında yeniden ele alınan bir felsefi sorun olmuştur.²

Hume, felsefesinde şüpheciliği ve deneyciliği esas alan bir filozof olarak bilinmektedir. Onun felsefi sisteminde deneye ve gözleme konu olmayan her şeyin gerçekliği şüpheli ve tartışmalıdır. Örneğin o, nedenselliğe dair açık bir gözlemimizin olmayışını, nedenselliğe itirazına gerekçe olarak göstermektedir.³ Empirist bir filozof olan Hume'un şüpheli tutumu o kadar etkili olacaktır ki bu sayede Kant'ı bile dogmatik uykusundan⁴ uyandıracaktır. Empirist karakterli Hume düşüncesinin, kendisine natüralist ve materyalist çevreden çok sayıda taraftar bulduğunu/bulabileceğini söylemek zor değildir.⁵ Bu taraftarlar günümüzde -her ne

¹ David Hume, *A Treatise of Human Nature* (Oxford: Oxford Press, 1968).

² Hume, *A Treatise of Human Nature*, Bölüm 4: Personal Identity, 251.

³ David Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, çev. Oruç Aruoba (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 33.

⁴ Immanuel Kant, *Critique of Pure Reason*, çev. Paul Guyer, Allen W. Wood (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 23.

⁵ Bugün natüralizm ve materyalizmin en popüler ismi kabul edilen zihin felsefecisi D. Dennett Hume'un, kendisinin favori filozofu olduğunu ifade etmektedir. Onun septik ve bilimsel yönden

kadar tartışmalar temel olarak bilinç problemleri ile bir arada ele alınsa da- kişisel özdeşlik konusunda Hume'cu olarak nitelenebilecek epistemik eğilimlere sahip gibi görünmektedirler.

Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme, İnsan Zihni Üzerine Bir Araştırma* adlı yapıtları ile insanın doğasını ve temel yetilerini soruşturmaktadır. İnsan doğasının araştırılmasını her türden bilimin temeline koyması açısından Hume düşüncesi, kendinden önceki modern filozofların yaklaşımlarından farklı bir değere sahiptir.⁶ Descartes ve Locke düşüncesinin oldukça önemli etkilerinin yanı sıra Hume düşüncesinin de zihin felsefesi tartışmalarında etkili olduğu söylenebilir. Öyle ki zihin felsefesi camiasında Locke'un anlayışını benimseyen materyalistlerin yanı sıra Hume'un empirist anlayışını benimseyen natüralist ve materyalist eğilimlerin de olduğu söylenebilir. Doğrudan zihin felsefesi ile ilgili olmamakla birlikte, Hume'un deneyciliği bilişsel bilimlerin gelişimine ön ayak olan önemli etmenlerden biri olarak gösterilmektedir.⁷ Bu sebeple zihin felsefesi tartışmalarının referanslarını açıklayıcı bir biçimde analiz edebilmek için Hume düşüncesini gözlemek doğru bir seçim olacaktır. Hume'un felsefi dayanakları ve metafizik pozisyonu ile *benin* mahiyetine dair düşünceleri arasında bir paralellik olduğu da açıktır. Şüpheli ve deneyci sezgiler insanın kendi kendisini araştırma nesnesi kıldığında ne tip sonuçlara varmaktadır? Bu sonuçların ne kadar savunulabilir olduğu ve ahlak alanı göz önünde bulundurulduğunda ne gibi sorunlara yol açabileceği de çalışmanın son kısmında yer alan değerlendirmede dikkatlere sunulacaktır.

Hume'a göre bütün bilimlere öncelikli olarak insanın doğasının incelenmesi ve tam olarak onun ne olduğunun ortaya konması gerekmektedir.⁸ O, bu anlayış doğrultusunda ortaya koyduğu iki temel yapıyla⁹ insanın doğasının soruşturulmasından bahsederek, insanın doğasının ne olduğu ve kişisel sürekliliğin ne anlama geldiği sorularına cevap bulmaya çalışmaktadır.

Çalışma, konuyu Hume düşüncesinde kişisel özdeşlik tartışmaları bağlamında ele alırken, zihin felsefesinde daha çok bilinç ve öznellik bağlamındaki tartışmalar özelinde ele almaktadır. Bunun sebebi kişisel özdeşlik tartışmalarının seyrinin artık bilinç tartışmaları ile ayrılmaz bir noktaya ulaşmış olmasıdır. *Benin* ne olduğu, var olup olmadığı, eğer varsa onu anlamının kriterinin ne olduğu üzerine konuşmak, kaçınılmaz olarak bilinç ve madde üzerine yürütülen tartışmalara dahil olmayı gerektirmektedir. Zihinsel niteliğin ne olduğu ile beyindeki fiziksel aktivitelerin doğasının nasıl anlaşılması gerektiği ortak bir terminolojide birbirini gerektiren felsefi mülahazalar haline gelmiştir. Bu sebeple çalışma bu içerik evrimini dikkate

önemini vurgulayan konuşması için bk. Big Think Serisi Röportajı, "D. Dennett Favori Filozofunu Açıklıyor". (Erişim 23.06.2021)

⁶ David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çev. Ergün Baylan (Ankara: Bilgesu Yayınları, 2015), 12-13.

⁷ Jerry A. Fodor, *Hume Variations* (Oxford: Clarendon Press: 2003), 3.

⁸ Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 12-13.

⁹ Bu eserler: *A Treatise of Human Nature* ve *An Enquiry Concerning Human Understanding*'dir. Doğrudan alıntılanacak pasajlar için bu eserlerin Türkçe çevirilerinden yararlanılacaktır.

olarak ilerleyecektir. Burada muhtemel bir eleştiri noktasını görerek bir noktaya da işaret etmek açıklayıcı olacaktır. Hume'un algılar demeti kuramı ile günümüz zihin felsefesinin bilinç ve zihin tartışmaları doğrudan örtüşen felsefi problem alanları değildir. Ancak, bu çalışmanın amacı, günümüz zihin felsefesinin insanın özsel manada ne olduğuna dair kabullerin arkasındaki felsefi eğilimlerin Hume'cu anlayış olabileceğine işaret etmektir. Bu bağlantılara Hume'un kişisel özdeşlik anlayışı olan algılar demeti kuramı üzerinden işaret edilecektir.

Şimdi, özdeşlik probleminin ne anlama geldiğini ifade ederek başlayalım. Ardından problemin Hume düşüncesinde nasıl ele alındığı izah edilerek devam edelim.

1. KİŞİSEL ÖZDEŞLİK PROBLEMİ NEDİR?

Kişisel özdeşlik problemi çok yönlü olarak ele alınan bir problem setini içermektedir. Bu mesele çoğu zaman teoloji ve felsefe arasında ele alınan bir problemdir. Bir kişiyi bir zamandan diğer bir zamana aynı kişi yapan nedir? En genel anlamda bu alan zihin-beden tartışmalarının yürütüldüğü bir sorun alanıdır. İnsanın kesin bilgiye sahip olabilmesi için değişmeyen bir yönün veya bir varlığının olması çoğu filozof tarafından kabul edilmiştir.¹⁰ Buna göre Platon'dan beri ruhu maddi olandan bağımsız bir töz olarak kabul eden birçok filozof, insan zihninin sahip olduğu *idelerden* ve ruhun bir tezahürü olan bilinçlilikten bahsetmektedir. Buna karşılık Aristotelesçi manada ruh ile maddenin bir aradalığını savunan filozoflara göre ise ruh, insanın fiziksel yetkinliğinin sonucu olarak maddeden tümüyle bağımsız bir töz değildir. Kimi filozoflara göre ise ruh-beden ilişkisi madde-form ilişkisi şeklinde gerçekleşen hilomorfik bir ilişkidir.¹¹ Bu kavrayışlara ek olarak problem alanının en bariz izi, Kartezyen felsefenin öncü ismi Descartes'ta görülmektedir. Buna göre, şüphe ile başlayan ve şüphe edilemeyen bir kesinliğe ulaşan özne, *benin* farkındalığına doğrudan sahip bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Rasyonalist düşünürlere göre, dış dünyadan edindiğimiz duyu verilerinin bir soyutlamaya dönüşebilmesi için, insanda değişmeyen bir tözün olması gerekir. Çünkü bu töz, kendi başına bazı temel bilgilere sahip bir varlıktır. İnsan bu temel bilgiler ile tikeli ve duyu verilerini yorumlayarak onu kesin bilgiye dönüştürebilir. Bu anlayışa göre eğer bir tözsel cevher yok ise duyu verilerini oluşturacak bir zemin de yoktur. Bu manada modern dönem sadece Yunan düşüncesini geliştiren örneklere değil, aynı zamanda onu temelden eleştiren birtakım düşüncelere de sahiptir. Bu noktada karşımıza felsefi problemlerin çözümü için deneyciliği esas alan Hume çıkmaktadır. Hume gibi düşünönlere göre bilgi, nesnel dünyasından edindiğimiz duyu ve algı verilerinden oluşmaktadır. Dolayısı ile bir töz yerine, algı ve algısal içerik ön plandadır. Hume düşüncesinde kişisel özdeşlik başlığı altında da değineceğimiz üzere algı, yalın *bene* dair yanılısamamızın da nedenidir.¹²

¹⁰ Eric T. Olson, "Personal Identity", *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Erişim 15.1.2021).

¹¹ William Jaworski, *Structure and the Metaphysics of Mind: How Hylomorphism Solves the Mind-Body Problem* (New York, NY: Oxford University Press, 2016), 5-6.

¹²Peter Markie, "Rationalism vs. Empiricism", *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Erişim 15.1.2021).

Kişisel özdeşlik problemi insanın doğrudan ne olduğu veya kim olduğu üzerine bir sorun alanı olarak dikkat çekmektedir. Düşünce tarihi boyunca bu konu çoğu zaman, doğrudan zihin-beden tartışmaları altında gündeme gelmiş olsa da dolaylı olarak; özgür irade, ahlaki sorumluluk ve bilginin imkânı gibi konularla da ilişki içerisinde. Karmaşık bir fiziksel nesne miyiz, bir zihin miyiz, algılar demeti miyiz, yoksa zihnin özsel manada temel olduğu bir beden miyiz?¹³ Sağduyuyu dikkate alan her insanın, şu an bu satırları okuyan varlık olduğuna dair şüphe duymaması gerektiği kabul edilecek bir gerçektir. Ancak, bu satırları okuduğunun farkında olan en nihai şey nedir? Kişisel özdeşlik tartışmasının nirengi noktası işte tam da burasıdır.¹⁴

Zikrettiğimiz kadim felsefe tartışmalarında düalizmi savunan filozoflar ile ruhun maddeden ayrı bir cevher olduğuna itiraz ederek, benlik konusunda birtakım materyalist açıklamalar getiren filozoflar olmak üzere iki ana kamptan bahsedebiliriz. Bu iki kampta ister ruhun ya da *benin* ayrı bir cevher olarak varlığı kabul edilsin, isterse ruh ya da *ben* yok sayılsın, bu tartışma bağlamında şu temel sorular ile baş başa kalınmaktadır: *Ben* olmak, *ben* ile özdeş olmak ne anlama gelmektedir? *Ben* olmanın sürekliliğinin anlamı nedir? Belleğimizde olduğundan şüphe etmediğimiz anılarımızın öznesi olduğumuza dair bilgimiz nasıl oluşmaktadır, bunun kaynağı nedir? gibi sorular bu tartışmanın merkezindedir. Ayrıca kişi ile *ben* eş anlamlı mıdır? Kişinin *ben* dediği şey özsel manada şayet gerçekten varsa, buna dair bilgimiz doğrudan mı, yoksa çıkarımsal bir bilgi midir? Bu sorularda gözlenebileceği üzere, kişisel özdeşlik problemi farklı bağlantıları olan karmaşık bir zeminde tartışılmak durumundadır. Problem aynı zamanda psikolojinin ve nörobilimin de zihin felsefesi ile etkileşim içinde gündeminde olan modern bir meseledir.¹⁵ Nitekim aydınlanma düşüncesinden sonra natüralist-materyalist sezgilerle, felsefi meselelere daha az itibar eden bir bilim anlayışı, insanın nihai anlamda ne olduğu sorusunun cevabını da nesnel dünyasında bulma ve gösterme eğiliminde olmaktadır. Natüralist ve materyalist ontolojiyi benimsemiş düşünürler, meseleyi ve çözümünü fizik dünyaya hasrederek, aslında örtülü olarak kişisel özdeşlik problemini materyalist bir zeminde revize etmeye ve zemini kaydırmaya çalışmakta gibi görünmektedirler. Yazıda kısmen düalist ve materyalist ayrışmanın kaynağı olan bu ontolojik yönelimlere değinilecekse de Hume ve onun zihin felsefesi dünyasına etkisi ön planda olacaktır. Kişisel özdeşlik tartışmasının en berrak hali -her ne kadar Descartes ve Locke'da izleri görülse de- Hume düşüncesinde kendisini göstermektedir. Mesele felsefe tarihinde Theil'in de ifade ettiği gibi erken dönem modern felsefenin karakteristiğini yansıtmaktadır.¹⁶

Descartes'ta *cogitonun* koyuluşu ile şüphe edilemeyen *ben*, Hume'a kadar ciddi revizyonlara gidilen bir başka veçheye bürünmektedir. Dahası bugün *benin* ne

¹³ Stephen Priest, *Zihin Üzerine Teoriler*, çev. Ayhan Dereko (İstanbul: Litera Yayınları, 2018), 9.

¹⁴ John Searle, *Bilincin Gizemi*, çev. İlknur Karagöz İcyüz (İstanbul: Küre Yayınları, 2018), 10.

¹⁵ Abraham Sesshu Roth, "What Was Hume's Problem with Personal Identity", *Philosophy and Phenomenological Research* 61/1 (2000), 96.

¹⁶ Udo Theil, *The Early Modern Subject* (Oxford: Oxford University Press, 2011), 1.

olduğuna dair materyalist birtakım açıklama arayışları, *benin* bir yanılısma ya da dilsel bir iktisat olduğuna dair ifadeler ortaya koymaktadır. Buradan hareketle anlaşılmaktadır ki filozofların metafizik sistemleri ve tutumları, bilinç-*ben* konusundaki pozisyonları ile sıkı bir ilişki içerisinde. Çalışmamızda merkeze aldığımız Hume düşüncesine, kişisel özdeşlik merkezindeki güncel tartışmaları da zihnimize barındırarak bir izah getireceğiz. Bu izahıktan sonra, bu düşüncenin ve çağdaş takipçilerinin üretimlerinin, ne kadar savunulabilir olduğu hakkında da kısa bir kritik yapacağız. Şimdi Hume'un düşüncesini serimleyerek başlayalım.

1.1. Hume Düşüncesinde Kişisel Özdeşlik

Hume'un kişisel özdeşlik konusundaki yaklaşımı *bundle teori* olarak bilinmektedir. Türkçe, algılar demeti ya da algılar yığını olarak ifade edilebilecek bu teori, kişiyi algılardan oluşan bir demet olarak ele almaktadır. Buna göre algılardan bağımsız yalın bir *ben* idesi söz konusu değildir. Kişi bu algılara dair izlenimlere sahiptir.¹⁷ Bu algılar demetinin Hume düşüncesinde nasıl şekillendiğini, anahtar birtakım kavramlara temas ederek ele alacağız. Kişisel özdeşlik tartışmalarında çokça gündeme gelen ve yer yer birbirine indirgenen ya da birbirleri yerine kullanılan *kişi*, *özdeşlik*, *benlik* ve *kendilik* kavramları ve bu kavramlara dair tartışmalı birtakım kabuller mevcuttur. Bunlar Hume'un algılar demeti kuramının daha açık anlaşılması için irdelenmesi gereken temel kavramlardır. Bu kavramlar üzerinde uzlaşılan kesin tanımların olmadığını söyleyebiliriz. Ancak yine de genel manada nasıl anlaşıldığı üzerinde durmak yararlı olacaktır. Kişi olmak ne demektir? Tibet isimli bir kişi düşünelim. O, neden diğer kişilerden farklı bir kişidir, onu o kişi yapan nedir, ne zamandan beri bir kişidir? Birincisi bir zaman ve mekânda ya da metafiziksel bir bağlamda olmak, kişi olmak için olmazsa olmaz niteliklerdendir. Bunun yanı sıra, bir kişi için yeter koşullardan bir diğeri, birtakım zihinsel koşullara sahip olunmasıdır. Tibet'in gelincik çiçeğindeki kırmızılığı gördüğünde kendisinde gerçekleşen kırmızı deneyiminin sadece Tibet'e has olması, onun deneyiminin öznel niteliğidir. Bu nitelik onu, Sevgi isimli bir başka kişiden ayırmaktadır. Tibet'in, onu diğerlerinden ayırtıran zihinsel niteliklere ve içeriklere sahip olması ve bir bağlamda olması, onun kişi olarak nitelenmesi için yeterli koşullar gibi görünmektedir.¹⁸

Bir başka önemli kavram özdeşliktir. Özdeşlik, kişinin düşüncelerinin, duygularının, heyecanlarının ve algılarının bir sıra düzen içerisinde bir tür birlikli şuur içerisinde bulunmasıdır.¹⁹ Materyalistlere göre bu, bedensel farkındalık temelinde bir kişinin, kendini tüm maddi nitelikleri ile bir şuur içerisinde bilmesidir. Düalistlere göre ise bu durum, kişinin ya ruh ve bedeninin bir aradalığı ile ya da ruhun kendisi ile bir şuur içerisinde kendisini bilmesidir.²⁰ Kişinin kendine, tabir-i caizse kendi dışından bakarak algıladığı bir imaj, o kişinin kendi ile olan özdeşliğini ifade etmektedir. Böylesine bir birlik şuru kişinin kendisini bir şey ile karşılaştırarak, o şeyi kendisinin algısının kaynağı olarak varsayması ya da kabul etmesidir. Kişisel özdeşlik problemi

¹⁷ Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 174.

¹⁸ Olson, "Personal Identity".

¹⁹ Priest, *Zihin Üzerine Teoriler*, 46.

²⁰ Olson, "Personal Identity".

bağlamında, özdeş olmak kişinin sürekliliğini sağlayan değişmeyen öz olarak anlaşılmaktadır.

S. Priest'e göre kendilik, olduğu bireysel varlık olduğunun bilincinde olunması halidir. Bu durum kendilik için zorunlu ancak yeterli değildir. Yani bir bireysel varlığın, bireysel olduğunun farkında olması kendisi olması anlamına gelmektedir. Bireysel varlık şayet kendisi olduğunun farkında değilse ona "kendi" denemez.²¹ O halde kendilik bilinci *ben* için gerekli bir başka farkındalık hali olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada T. Nagel'in meşhur "Yarasa olmak nasıl bir şeydir?" ifadesine de yer verebiliriz. Yarasanın ne olduğuna dair düzinelerce veri sahibi olursa da yarasa olmanın nasıl bir şey olduğu üçüncü tekil şahıs deneyimlerine tamamen kapalı gibi görünmektedir.²² Yarasının kendi varlığının öznesi olduğuna dair bilinç hali, onun kendiliği için önemli olan olmazsa olmaz bir koşul olarak görünmektedir.

İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme adlı kitabının, kişisel özdeşlik adlı dördüncü bölümünde Hume, konu bağlamında benlik (*self*) ve özdeşlik (*identity*) kavramlarını kullanmaktadır. Hume'un bu kavramlara dair anlayışının tam olarak neye delalet ettiği net olmamakla beraber, genel manada Hume'un bu kavramları metafizik kavramlar yerine algıya ve izlenimlere dayalı soyutlama cihetinden kavramlar olarak anladığı söylenebilir.²³ O "*İnsan Doğası Üzerine İnceleme*" adlı yapıtında benliği bir algı ve izlenim olmadan deneyimleyemediğimizi ifade etmektedir:

Kimi felsefeciler vardır ki benliğimiz [self] dediğimiz şeyin her an yakinen bilincinde olduğumuzu, varoluşun ve varoluştaki devamlılığını duyumsadığımızı imgeler ve hem eksiksiz özdeşliğinden hem de yalınlığından bir tanıtılmanın açıklığının ötesinde emindirler. Derler ki en güçlü duyum, en şiddetli tutku, bizi bu görüşten uzaklaştırmak yerine, yalnızca onu daha yoğun bir biçimde ortaya koyar ve bizi acı ya da haz yoluyla benlik üzerindeki etkilerini irdelemeye götürür.²⁴

O, bazı filozoflar derken metafizikçi filozofları kastediyor olmalıdır. Metafizikçilerin öne sürdüğü düşüncelere imkânsız varsayımlar olarak bakan Hume, benliğin bir cevher olarak varlığını hangi tasarımın kanıtlayabileceğini sorgulamaktadır. Ona göre bu kadar yakından deneyimlendiği iddia edilen bir şeye, bir kanıt da getirilemez.²⁵ Buna kanıt getirmek için ondan kuşku duymak gerekir ki Hume'a göre bundan kuşku duyarken bir kanıt türetmek imkânsız olacaktır. Metafizikçilerin böyle bir varlığı ilk prensip aracılığı ile açıkladıklarını düşünen Hume, septik bir filozof olarak bu konuyu, deneyime konu olmadığı için rasyonalistlerden farklı olarak kategorik bir şekilde reddedecektir. Ona göre bir tasarımı haklı çıkaran şey ona dair izlenimdir. Her tasarım dış dünyadan alınan izlenimlerle yaratılır. Bu

²¹ Priest, *Zihin Üzerine Teoriler*, 319.

²² Thomas Nagel, "What is It Like to Be a Bat?", *The Philosophical Review* 83/4 (1974), 439.

²³ Nurten Öztanrıkulu Özel, "The Denial of the Idea of Personal Identity as a Result of Hume's Skepticism", *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* 8/2 (2018), 507-508.

²⁴ Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 173.

²⁵ Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 173.

izlenimler ardışık birer sıra düzende ve neden sonuç ilişkisi içerisinde dizilirler. Hume'a göre sürekliliğe dair izlenimimizi ve ilişkiler arasında sürekliliği sağlayan şey, sadece ilişkinin kendisidir.²⁶ Bir örnek vermek gerekirse, Hume göre insanın *benliği* dediği şey, bir tespihin üzerinde sıralanmış boncukların ilişkisinden başka bir şey değildir. Tespihin bütünselliğinin özsel manada bir referansından söz etmek de anlamsız bir çabadır. Buradan hareketle söylenebilir ki ona göre özdeşlik ve aynılığa dair tasarım, zihindeki nesnelere arasında kurulan bağın sürekli olduğuna dair bir izlenimdir. Ona göre yanlışlık tam da buradadır. Bu durum ne özdeşlik ne de benliktir. Sadece zihinsel içeriklerdeki ardışıklığa dair izlenimdir. Zihinde olan biten sadece ardışık algılar demetinden ibarettir. Hume'un kişisel özdeşliği bir tiyatro²⁷ sahnesine benzettiği zihnin işleyişi, algıların geçip durduğu bir nehir gibidir. Tiyatro sahnesinde esas olan tek şey ardışık sahnelerdir. Hume'a göre izlenim ve duyuşsal algılarımızdan bağımsız bir benlikten bahsedilemez.²⁸ Benlik dediğimiz şey asla bir izlenimden ve algıdan ayrı olarak deneyimlenemez:

Bana kalırsa ben, benlik [myself] dediğim şeyin en yakınına girecek olursam, her zaman sıcaklık ya da soğukluğun, ışık ya da gölgenin, sevgi ya da nefretin, acı ya da hazzın şu ya da bu tikel algısına çarparım. Hiçbir zaman benliği bir algı olmaksızın yakalayamam ve hiçbir zaman algıdan başka bir şey gözleyemem. Derin bir uyku esnasında olduğu gibi algılarım bir süre için ortadan kaldırılacak olursa, o süre boyunca benliğimi duyumsayamam ve var olmadığım hakikaten söylenebilir. Eğer tüm algılarım ölüm tarafından ortadan kaldırılacak olsaydı ve bedenimin çözünmesinden sonra ne düşünebilecek ne de duyumsayıp görebilecek olsaydım ne sevebilecek ne de nefret edebileceğim olsaydım, bütünüyle yok edilmiş olurum: beni tam bir hiçlik yapmak için daha öte bir şey tasarlayamam.²⁹

Hume zihnin işleyiş koşullarına dayalı olarak nedensellik ve aynılık kavrayışlarının zihinde yarattığı geçişliliğin yalın *ben* ya da kişisel özdeşlik yanılışmasına neden olduğunu iddia etmektedir. Ona göre *ben* algısı yalın değil izlenimle gelen birleşik bir algıdır. Dolayısı ile *ben* idesinin kendinde bir yalınlığından bahsedilemez. Zihin bir tiyatro sahnesi olarak izlenimlerin ocağıdır:

Zihin bir tür tiyatro sahnesidir: orada çeşitli algılar ardışık olarak kendilerini gösterirler; geçerler, yeniden geçerler, kayıp giderler ve sonsuz bir duruş ve durum çeşitliliği içinde birbirleriyle karışır. Yalınlık ve özdeşliği imgelemek için ne gibi bir doğal yatkınlığımız olursa olsun, zihinde sözcüğün tam anlamıyla tek bir zamanda hiçbir yalınlık ve farklı zamanlarda özdeşlik yoktur. Tiyatro benzetmesi bizi yanıltmamalıdır. Zihni oluşturanlar yalnızca ardışık algılardır; bunlarda temsilin yapıldığı

²⁶ Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 179.

²⁷ Daniel Dennett, bilinç ve benlik tartışmaları bağlamında tıpkı Hume gibi tiyatro ifadesini kullanmaktadır. Daniel Dennett, *Consciousness Explained* (New York: Back Bay Books, 1991), 107.

²⁸ Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 174.

²⁹ Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 174.

yerin ya da kendisini oluşturan gereçlerin en uzak bir kavramını bile taşımayız.³⁰

Hume, kişisel özdeşlik probleminin aynı zamanda belleğe dayalı yargılarla da açıklanabileceğini savunur. Buna göre hatıralarımıza dair izlenimlerimiz, neden-sonuç ilişkisi sebebiyle kişisel özdeşliğe dair bir yanılsmaya neden olurlar. Kişisel özdeşliğe dair algının kaynağı bellektir. Belleğimizdeki anımsamaya dair güçlüklerimizin yarattığı boşlukları *ben* idesi ile doldurmayı tercih ederiz. Her bir olgu ve algı ile bir arada iken hatıraların öznesi ile şimdiki olguların öznesinin aynı *ben* olduğunu düşünürüz. Oysa ona göre sürekli olan bir şey yoktur. Sürekli olan tiyatro sahnesindeki neden-sonuca dayalı algılarımızdır. “T” zamanda bir “Z” kişisinden bahsedemeyeceğimiz gibi “Y” zamanda da “Z” kişisi olmadığından sürekli bir özdeşlikten bahsedemeyiz. Sürekli olan şey, insan zihninde izlenimlerin bileşik tasarımlar halinde ve neden-sonuç ilişkisiyle bir imgelem yaratmasıdır.³¹

Hume, izlenimlere dayalı algılarımızın bir neden-sonuç ilişkisi içerisinde bileşik bir gerçeklik olarak *ben* yanılsmasına neden olduğunu düşünmektedir.³² Metafizikçi ve rasyonalist filozofların ilk prensip olarak varsaydığı ilke ile kendisinden şüphe etmeden sarıldıkları *ben*, bir şüpheci olan Hume düşüncesinde, tiyatro sahnesindeki bir yanılsmaya ya da belleğe dayalı bir imgelemden başka bir gerçekliğe karşılık gelmemektedir. Nedensel bağlantıların oluşturduğu imge, metafizik bir kavram ya da kavramın dayandığı bir töz değil sadece zihinsel bir olgudur. Özdeşlik, benlik ve benzerlik kavramlarını inceleyen Hume, Kartezyen düalizme ve Aristotelesçi töz anlayışına temelden itiraz ederek, zihnin kendi yarattığı imajları izlenim ve algılar aracılığı ile açıklamaya çalışmakta gibi görünmektedir. Ona göre kişisel özdeşlik bağlamındaki *ben* bir kurgudan öteye gidemez. İzlenimlerimizin yarattığı tasarımların kendi içinde ilişkisi tam da bu kurgunun zeminidir. Ona göre karakter, kişilik, özdeşlik gibi unsurların bir insanda olduğundan bahsedilemeyeceği gibi eylemlerde süreklilik ve tutarlılıktan da bahsetmek tamamen anlamsız bir çaba olarak görünmektedir.

2. ZİHİN FELSEFESİ TARTIŞMALARI VE HUME ETKİSİ

Günümüz din felsefecileri zihin felsefesi alanında oldukça teferruatlı çalışmalar ortaya koymaktadırlar. Bu yazıda dikkate alınan filozoflar, oldukça popüler hale gelmiş bilinç ve benlik tartışmalarına dahil olan ve bu konuda önde gelen isimler arasından seçilmiştir. Bu isimlerin kendi felsefelerine ve yaklaşımlarına derinlemesine yer vermek bu çalışmanın amaçları dışındadır. Amacımız zihin felsefesi başlığı altında ele aldığımız düşünürlerin yaklaşımlarına, temel aldıkları ortak noktalara ve ulaştıkları benzer sonuçlara işaret edebilmek için yer vermektir.

İnsan bedeni ve beyinsel aktiviteleri üzerinde yapılan doğrudan araştırmalar ve deneyler, daha önce bir kısmı metafizik zeminde yürütülmüş olan kişisel özdeşlik tartışmalarının da seyrini değiştirmiştir. İnsan beyninin sinir yapısı, nöronlar ve

³⁰ Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 174.

³¹ Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 180.

³² Terence Penelhum, “Hume on Personal Identity”, *The Philosophical Review* 64/4 (1995), 574-575.

sinapsislerin trafiği ve beyin haritaları üzerinde yapılan incelemeler ve keşfedilen birtakım bulgular, natüralist ve materyalist düşünürlerin *ben* ve bilinç konularında şüpheli tutumları açısından oldukça önemli bir etki göstermiştir. Buna göre katı bir indirgemecilik olarak tanımlanması çok da abartı olmayacak bir tutumla insanın nihai anlamda gerçekliği beyinsel aktivitelerle açıklanmaya çalışılmaktadır.³³ Materyalist düşüncenin bu karakteristik özelliğine göre, insanı insan yapan şey maddeden ayrı bir töz ile değil, maddi bir nesne olan insan beyni ile açıklanmaktadır.³⁴ Natüralist epistemolojinin temelsizliğine karşın düalizmi savunan J.P. Moreland, Hume'un yalın *ben* idesine erişilemeyeceği yönündeki anlayışının bugün hala bir moda olan temel bir strateji olduğunu söylemektedir.³⁵ İnsanın *benliği* konusunda Hume'un, meseleyi insan deneyimlerine hasrederek deneyimleyeni yok sayması, bir başka ifade ile deneyimi deneyimleyenden öncelikli olarak kabul etmesi bugün zihin felsefesinin ana akım görüşleri ile birbirine yakın gibi görünmektedir. Deneyimin kendisini reddeden oldukça az düşünür olsa da deneyimin öncesinde deneyimleyenin ayrı bir varlık olduğunu reddeden çağdaş düşünür sayısı bir o kadar çoktur. Bu noktada materyalist ya da septik birtakım sezgilere sahip olanlar maddi olan ve zihinsel olan arasındaki etkileşimi açıklama konusunda sağlam bir kriter ortaya koyamamaktadırlar.³⁶ Düalizmi tiyatro benzetmesi ile değerlendirerek insanın varlığını açıklamaya girişen materyalist görüşlerin bizi yeni bir gizemle baş başa bıraktığı söylenebilir. Bu gizem, maddenin tabiatı gereği çokluk barındırması ile alakalıdır. Yani kişi için salt madde ile sınırlı bir tanım yapıp sonra özsel manada basit bir cevher olan *ben*den bahsetmek bir çeşit muğlaklaştırma gibi görünmektedir. Düalizm, her ne kadar etkileşim problemi ile ilgili güçlü itirazlar olsa da kişinin varlığına dair özsel cevheri basit bir cevher olarak tanımladığından materyalizmin karşılaştığı bu birleşim zorluğu ile karşılaşmaz. Konumuz düalizm ve materyalizm argümanları arasında bir kıyaslama yapmak olmadığından bu tartışmalara kısmen işaret etmekle yetineceğiz. Bu tartışmalardan hareketle önde gelen zihin felsefecileri bu konuda dikkat çeken bazı teoriler öne sürmektedirler. Bu teorilere dair ifadeler, kişisel özdeşlik problemi bağlamında zihin felsefesinin popüler tartışmalarının tabiri caizse mottolarına dönüşmüştür:

- Yalın bir *ben* idesi yanılısamadan ibarettir. (Hume)³⁷
- İnsanın nihai anlamda *benlik* dediği şey ile bir zombi arasında fark yoktur; İnsan bilinci sanal bir makineden başka bir şey değildir. (D. Dennett)³⁸
- Zihinsel süreçler aslında fiziksel izlenimlerden öte bir şey değildir. (J. Searle)³⁹

³³ Searle, *Bilincin Gizemi*, 148-149.

³⁴ Celal Büyük, "Düalizm, Bilinç ve Tanrı", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (2013), 143.

³⁵ J. P. Moreland, *Consciousness and the Existence of God* (New York: Routledge, 2008), 93.

³⁶ Dean W. Zimmerman, "From Experience to Experiencer", *The Soul Hypothesis*, ed. Mark C. Baker-Stewart Goetz (New York: Continuum, 2011), 168-202. Daha fazlası için bk. Dean W. Zimmerman, "From Property Dualism to Substance Dualism", *Aristotelian Society Supplementary* 84/1 (2010), 119-150.

³⁷ Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 174.

³⁸ Dennett, *Consciousness Explained*, 450.

³⁹ Searle, *Bilincin Gizemi*, 148-149.

- *Ben*, yalnızca insanın dilsel bir tasarruf için tercih ettiği bir anlam göndergesidir. (D. Chalmers)⁴⁰
- *Ben* ya da kişi, ego tüneline oluşan bir yanılsamadan öte bir şey değildir. (T. Metzinger)⁴¹

Kişisel özdeşlik hususunda materyalist, monist veya düalist ayrımlar yapılmasının temel sebebi, zihinsel ve fiziksel olanın tanımlarındaki çatışmadır. Bilincin yalnızca fiziksel olanla açıklanabileceğini savunan materyalist görüş, fiziksel açıklamalardan bağımsız olarak yapılan zihinsel ayrımların da anlamsız olduğunu düşünmektedir. *Beni*, beynin nöral süreçlerinin bir imgesi olarak gören materyalist görüş, zihinsel süreçleri fiziksel olana indirgeyerek aslında benliğin tanımını revize etmiş olmaktadır.⁴² Kartezyen düalizmi benimsemiş bir düşünür ise kavramsal bir düalizmin de ötesinde, zihinsel olanın fiziksel olmayan bir referansı olduğunu kabul etmektedir. Bunun yanı sıra nitelik düalizmini benimseyen filozoflar her ne kadar insanın nihai varlığının maddi olanda açığa çıktığını düşünseler de insanın nihai varlığının özsel olarak maddi olmayan bir cevher olduğunu savunmaktadırlar. Zihin felsefesi düşünürlerinin önemli bir kısmı düalizmin her iki türüne karşı materyalizmin türlerini⁴³ savunmaktadırlar. Biz burada indirgemeci olan veya indirgemeci olmayan materyalizm ayrımı yapmadan kişisel özdeşlik bağlamında dört ismin pozisyonlarına değineceğiz.

Günümüz zihin felsefesi tartışmalarında Descartesçı düalizm anlayışına alternatif açıklamalar getirilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda, düşünce deneyleri, yapay zekâ çalışmaları ve nörobilimsel açıklamalar, Hume düşüncesinin çağdaş birer versiyonu olarak değerlendirilmeye uygun gibi görünmektedir. *Ben* idesini ve sürekliliğini maddi olana dair algılarla açıklama gayreti, iddiaları kaçınılmaz olarak beyinsel ve algısal süreçler üzerine yoğunlaştırmaktadır. Zihin felsefesi üzerinden, Hume'un kişisel özdeşlik kuramının etkilerini ele alacağımız bu bölümde: Daniel Dennett, John Searle, David Chalmers, Thomas Metzinger gibi isimlerin özdeşlik hususunda çerçeve çizen, bilinç ve benlik tasarımlarını irdeleyelim.

2.1. Daniel Dennett, Sanal Makine

Daniel Dennett zihin felsefesi üzerine fazlaca çalışma yapmış bir isim olarak bilinmektedir. Bu konudaki en bilindik çalışması *Consciousness Explained* adlı yapıtıdır. Dennett, natüralist ve bilimci olarak bilinen bir düşünürdür. Natüralist sezgileri, kişi, bilinç, *ben* konularındaki yaklaşımlarında da iş başında gibi görünmektedir. O "kartezyen tiyatro"⁴⁴ olarak tasvir ettiği Descartesçı düalist anlayışa alternatif olarak, "çoklu taslaklar" adlı bir model öne sürmektedir. Bu

⁴⁰ Susan Blackmore, *Bilinç Üzerine Konuşmalar*, çev. Seda Akbıyık (İstanbul: Küre Yayınları, 2017), 60-61.

⁴¹ Thomas Metzinger, *The Ego Tunnel* (New York: Basic Books, 2009), 6.

⁴² Mehtap Doğan, "Biyolojik Doğalcılık Ekseninde John Searle ve Zihin Beden Problemi", *Metazihin: Yapay Zeka ve Felsefe Dergisi* 1/2 (2018), 229.

⁴³ İndirgemeci materyalizm ve indirgemeci olmayan materyalizm.

⁴⁴ Dennett, *Consciousness Explained*, 107.

modele göre, beyinde muğlak olarak, deneyimlerin toplandığına dair tiyatroyarı bir izlenimimiz mevcuttur. Dennett'a göre insan bu izlenimi oluşturmaya eğilimlidir. Bu eğilimi besleyen şeylerle ilgili açıklamalar getiren Dennett'a göre, bilincin açıklanması konusunda *memler* önemli bir yer tutar. Memler genlerin insandan insana geçtiği ve fiziksel koşulları doğrudan etkilediği gibi, kültürel olarak aktarılan evrimsel bir sürecin de bileşenleridir. Yani memler, bir kültürel aktarım ve taklit birimidir.⁴⁵ Çoklu tasarımların oluşmasında, biyolojide insan için genin önemi neyse bilinç için memin önemi de o kadar baskındır. Dolayısı ile Dennett'a göre bilinçli durumların karşılık geldiği ve özsel manada referansta bulunduğu bir *ben* varlığı yoktur. Sadece insan beyinde izlenebilecek olan birbirinden ayrı çoklu taslaklar mevcuttur.⁴⁶

Dennett'a göre sanal bir makine ya da bir zombi ile bilinçli bir insanı birbirinden ayırt etmenin imkânı yoktur. Çünkü insan beyinsel faaliyetlerin zorunlu girdi-çıkıtı ilişkisinden ibarettir. Ona göre insanın bilinçlilik ve benlik halini anlamanın yolu, bir sanal makineyi anlamaktan geçer. Buna göre beyinsel faaliyetlerden ayrı bir kişi, *ben* ya da bilinç varlığından bahsetmek de anlamsızdır.⁴⁷

Zihinsel durumları reddeden Dennett'a göre birinci tekil şahıs deneyimleri üzerinden açıklanan "bilinç" bilimsel olamaz. Ona göre bir kişi ya da *benin* referansı olan bir cevherden bahsedilemeyeceği gibi, bu beyinsel faaliyetler ancak üçüncü tekil şahıs deneyimleri ile anlaşılabilirse bilimsellikten bahsedilebilir.⁴⁸ Dennett'a göre nesnelliğin ölçütü, üçüncü tekil şahıs izlenimidir. Bu sebeple o, kişinin nihai anlamda ne olduğuna dair deneyimleri, *ben* idesini ve birinci tekil şahıs referanslı iddiaları reddetmektedir. Bu natüralist ontoloji temelli bilim anlayışı, Dennett düşüncesinin kişisel özdeşlik konusunda hangi pozisyonda olduğuna dair açık bir izlenim sunmaktadır. Ona göre zihinsel durumlar beyinsel aktivitelerden ibarettir. Bilinçli bir insan ile sanal bir makine arasında herhangi bir fark yoktur. Dennett'a göre, insanı insan yapan şey bir cevher değil, beyinsel süreçlerdir. Bunlar dikkate alındığında, *ben* insanın beyin hücreleri, hormonları ve fiziksel yapısında meydana gelen "çoklu taslaklardan" öte bir şey değildir. Dennett'a göre insan ve zombi, birbirinden ayırt edilemeyen iki varlıktır. Dolayısı ile Dennett'a göre insan ve onun *beni*, tabir-i caizse bilinçli görünen bir android olarak değerlendirilmeye müsait gözükmektedir.

2.2. John Searle, Fiziksel İzlenim

John Searle, kişisel özdeşlik ve bilinç tasarımları konusunda alışlagelmiş bir kâmpı tercih etmek yerine farklı bir yorum modeli geliştirme arayışındadır. O, materyalist ve düalist anlayışların kadim çatışmasına alternatif olarak, fiziksel olan ve zihinsel olanın birbirine zıt gerçeklikler olmadığını ifade etmektedir. Ona göre kavramsal düzlemdeki bu ikilik, zihinsel durumların ve buna dayalı olarak *ben*

⁴⁵ Dennett, *Consciousness Explained*, 202.

⁴⁶ Dennett, *Consciousness Explained*, 350.

⁴⁷ Dennett, *Consciousness Explained*, 450.

⁴⁸ Dennett, *Consciousness Explained*, 71.

tasarımlarının içinden çıkılamamasının en temel sebebidir.⁴⁹ Zihinsel olanı yok sayan materyalistlerin, bunu yok sayma gerekçeleri, zihinsel içeriklerin deney ve gözleme konu olmamasıdır. Searle'e göre bu tam da zihinsel olanın maddeye aşkın olduğunu kabul etmektir. Searle, insanın fiziksel niteliklerinin optimal bir koşulunda zihinselliğin açığa çıktığını söylemektedir. Yani bilinç beynin ideal koşullarının yarattığı ve yine fiziksel olan bir niteliktir. Searle burada yine zihinsel durumları fiziksel kaynağa indirgemekte, ancak katı bir şekilde zihinsel olanı reddetmemektedir. Peki bu kişisel özdeşlik açısından ne anlama geliyor?

Searle'ün insanın nihai anlamda özdeş olduğunu düşündüğü şey, sağlıklı beyinsel aktivitelerin ortaya çıkardığı, maddeden bağımsız olmayan bilinç içerikleridir. Burada Searle, Dennett'a itiraz ederek insanı sanal bir makine olarak görmediği için, bir kontra argüman ile Çin odası örneğini kullanmaktadır. Örnek şöyledir: bir oda hayal edelim, içinde Çince kartlar var, siz de Çince bilmeyen bir insan olarak bu odadasınız. Odadan çıkabilmek için doğru kartları bulmanız gerekiyor. Çince bilmemenize rağmen odadaki rehber bir kitap sayesinde, doğru kartları bularak odadan çıkabiliyorsunuz. Dennett'a göre insan tam da böyle bir makinedir. Searle, buna itiraz ederek odada bulunan insanın Çince bilmediği için, yaptığı işin bilincinde de olamayacağını ve kartların hiçbir zaman ne anlama geldiğini bilemeyeceğini söylemektedir. Şayet kartlar İngilizce (odadaki kişinin ana dilinde) olsaydı kartların ne anlama geldiğini anlayarak odadan çıkabileceğini düşünen Searle'ün, insanın en nihayetinde anlama yetisi ile bir arada aktüel bir bilinç varlığı olması gerektiğini düşündüğünü görüyoruz.⁵⁰

105

O zaman Searle, Humecü çizgiye Dennett kadar sadık değildir. Çünkü Searle, insanı algılardan oluşan bir otomat ya da sanal bir fiziksel makine olarak takdir etmek yerine, eylemlerinin bilincinde, *bene* sahip bir varlık olarak görmektedir. Ancak o, fiziksel olanın aynı zamanda zihinsel olana da tabiri caizse ev sahipliği yapabileceğini iddia etmektedir.⁵¹ Searle biyolojik doğalcı bir filozof olarak bilinmektedir. Ona göre insan, fiziksel bir zeminde oluşan bir bilinç varlığıdır. Bilinç, olgunlaşmış beyinsel bir süreçtir. Yani bir yanılgı ya da zombilik söz konusu değildir. Ancak yine de *ben* tözsel bir varlık, karşılığı olan bir ide ya da ruhun tezahürü şeklinde bir varlık değil, tüm bunları dışlayan sadece fiziksel bir niteliktir. Bu niteliğin dışında insanın özel manada *benliğine* delalet eden bir varlık söz konusu değildir.

2.3. David Chalmers, Dilsel Tasarruf

David Chalmers zihin felsefesi tartışmalarında "bilincin zor problemi" çıkışı ile bilinen bir felsefecidir. Bilinç ve benlik tasarımlarında kendisini kısmi bir işlevselci olarak tanımlayan Chalmers, davranış, işlev ve bilincin birbirinden ayrılamaz şeyler olduğunu düşünmektedir. Ona göre bilinç fiziksel olana indirgenmemelidir. Chalmers'e göre, bilinç alemin ilkesi gibi kabul edilmesi gereken ve açıklanması zor

⁴⁹ John Searle, *Zihnin Yeniden Keşfi*, çev. Muhittin Macit (İstanbul: Litera Yayınları, 2004), 29.

⁵⁰ John Searle, "Minds, Brains and Programs", *Behavioral and Brain Science* 3/3 (1980), 419.

⁵¹ Searle, *Bilincin Gizemi*, 148-149.

bir gizemdir.⁵² O, bu konuyu anlaşılır kılmak için şu örneği vermektedir. Evrenin işleyişi ile ilgili sorunlara açıklık getirmek için, nasıl uzayın varlığını ve uzayın ne olduğunu temellendirmek gibi bir gayretimiz yoksa, aynı şekilde bilincin varlığını da bu şekilde temel bir varsayım olarak ele almalıyız. Bu kabul bir *ben* olsa da olmasa da açıklayıcı bir ilke olacaktır. Ona göre beyinsel faaliyetlerde gerçekleşen, bir *benden* bahsedilirken ayrıca düalist anlamda maddi olmayan bir cevherden bahsetmek anlamlı değildir.⁵³

Chalmers, bilincin zor problemi ifadesi ile bilincin nesnel dünyadan nasıl öznel bir deneyimi çıkarabildiği sorununu kastetmektedir. Zor problem, insanın kendi dışındaki nesnel dünyasındaki nesnel bilgilere, kişisel olarak ve bir bireyleşim yolu ile nasıl sahip olduğunu anlamaya çalışan bir sorundur. Bu problem acaba bilincin kendi tabiatından mı kaynaklanıyor, yoksa bilinci tamamen maddi bir varlık olarak kabul etmekten mi, bu nokta muğlak bir zemin gibi görünmektedir. Eğer *beni* birtakım fiziksel süreçlere indirgersek özneliğin ve zihinsel niteliklerin anlamı ne olabilir? Beyin aktiviteleri ve sinirsel uyarılar nasıl oluyor da kişiyi öznel olarak uyarabiliyor? Kişisel özdeşlik meselesi bağlamında en gerilimli konulardan biri budur; bilincin ancak birinci tekil şahıs deneyimi ile varlığının algılanması nasıl mümkün olmaktadır?

Chalmers bir kişinin beyinsel aktiviteleri ile bilinç aktivitelerinin birbirine indirgenemeyeceğini ifade etmektedir. Ancak bu ikisi arasında bir bağlantının var olduğunu da iddia ederek, bilinci kendisi açıklanamayan aksine her şeyi açıklayan bir ilke olarak kabul etmektedir. Buna göre bilinç ile kişinin nihai anlamda varlığının ne olduğundan tam olarak emin olunamayan, ancak her şeyi açıklayan bir giz olduğunu iddia etmektedir. Bu sorunun çözülmesi konusunda ümitsiz olan Chalmers, beyinde gerçekleşen aktivitelerde, deneyimlerimizde, hazır olan bir *ben* olgusunu⁵⁴ fark ettiğini, ancak deneyimlerimizin, bir benlik ya da bir öznellik açığa çıkarmadığını söylemektedir.⁵⁵

Chalmers, zombiler örneği üzerinden de açıklık getirmeye çalıştığı bilinç ve benlik meselesi özelinde, kişi olmanın, bilinç sahibi olmakla aynı anlama geldiğini ifade etmektedir. Buna göre insanlar gibi konuşan, yürüyen, davranışlar sergileyen ve birtakım beyinsel faaliyetleri olan zombiler hayal edilebilir. Bunları düşünmenin mantıksal bir çelişki doğurmadığını düşünen Chalmers, birinci tekil şahıs deneyiminin bilincin anlaşılması için önemini vurgulamaktadır. Ona göre bir zombi, tüm bu benzerliklere rağmen, edimleri ile bilişsel bir bağ kuramayacağı için *ben* ve bilinç sahibi bir varlık olarak tanımlanamaz. Ona göre aktüel dünyadaki insanlar bu zombilerden farklıdır. Chalmers'e göre zombiler için anlam diye bir şeyden bahsedilemezken insan için anlamdan bahsedilebilir. Ona göre ne olduğu bilenemeyecek olsa da bilinç vardır. İnsanın bilinci ya da nihai varlığı beyinsel

⁵² David Chalmers, *The Character of Consciousness* (Oxford: Oxford University Press, 2010), 3-4.

⁵³ Blackmore, *Bilinç Üzerine Konuşmalar*, 58.

⁵⁴ Burada Hume'un algısız deneyimlenemeyen *beni* karşımıza çıkmaktadır.

⁵⁵ Blackmore, *Bilinç Üzerine Konuşmalar*, 60-61.

olandan ne ayırır ne de ondan gayrı bir şeydir. Sonuç olarak Chalmers'a göre beyinsel kökenli olan ve öznel bir deneyim olan bilinç, bilinemez bir giz olarak kalacaktır.⁵⁶ Buna dayalı olarak insanın özsel manada ne olduğu sorusunun cevabı da bir "bilinmez" olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.4. Thomas Metzinger, Ego Tüneli

Thomas Metzinger, bilinçlilik ve kişi olmak hakkındaki düşüncelerini "Ego Tüneli" kavramsallaştırması ile aynı adlı kitabında serdetmektedir.⁵⁷ Metzinger'e göre *ben*, evrimsel olarak insanoğlunun inandığı bir şeydir. *Benin* ontolojik bir karşılığından bahsedilemez. İnsanoğlu yaşamını sürdürebilmek ve hayatının gerçekten değerli olduğuna inanmak için, *beni* bir kabul olarak yaratmıştır. *Ben* ve kendilik gerçek değildir, aksine bir yanılsamadır.⁵⁸ Buna göre metafizik anlamda bir *ben*den bahsedilemez. Metzinger'in "ego makinesi" ismini verdiği evrimsel nitelik devreye girerek benlik duygusunu harekete geçirmekte ve ortaya *ben* çıkmaktadır.⁵⁹ Ona göre genlerini aktarmak ve yaşamını sürdürmeye gerekçe bulmak için insan, kendisini bir kişi olarak görmektedir. Buradan hareketle Metzinger kişisel sürekliliğin olmadığını söyleyerek, her bağlamda farklı özellikler göstermeyi ve buna dayalı bir *ben* tasarımına sahip olmayı bilişsel bir sağlık göstergesi olarak da ifade etmektedir.⁶⁰

Metzinger'e göre içerden ve dışardan bilgi alınabilen tek şey bilinç fenomenidir. Ona göre bilinç en doğal fenomendir ve karşımıza bir temsil olarak çıkmaktadır.⁶¹ Bilincin bu yapısı insanoğlunu dünya tüneline kendi olduğu yanılgısına itmektir. Benlik, beden farkındalığı üzerinden yaratılan bir fenomendir. Bu durum, Metzinger'e göre bilincin gizemli bir varlık olması ile yakından alakalıdır. Ona göre bilinç anlayamadığı için *ben* de araştırma konusu edilememektedir.

Ego tüneli, insanın beyinsel aktiviteleri ve zihinsel eylemlerini değerli kılabilmek için *beni* üreterek kişiyi sürekli aynı şeymişçesine hissettirir. Bu kısım Hume'un algılar demeti kuramı ile önemli ölçüde örtüşmektedir. Hume da insanın bellek verileri ile iletişim kurabilmesi için bir *ben* var sayması gerektiğini öne sürerek süreklilik meselesini bir yanılsama olarak değerlendirmekte idi. Bu anlayışın etik, hukuk ve özgürlük bağlamında birçok soruna gebe olduğunu düşünen Metzinger, beyin ve ona dayalı bilincin nöral bağlantıları açığa çıktıkça *ben* tasarımının da daha anlaşılabilir olacağını düşünmektedir.⁶²

3. DEĞERLENDİRME

Günümüz zihin felsefesinin merkezinde bilinç ve *benin* ne olduğu sorunu bulunmaktadır. Birçok felsefeci ve nörobilimci insanın nihai anlamda varlığının ne

⁵⁶ Blackmore, *Bilinç Üzerine Konuşmalar*, 60-61.

⁵⁷ Thomas Metzinger, *The Ego Tunnel* (New York: Basic Books, 2009), 6.

⁵⁸ Metzinger, *The Ego Tunnel*, 6.

⁵⁹ Blackmore, *Bilinç Üzerine Konuşmalar*, 188.

⁶⁰ Blackmore, *Bilinç Üzerine Konuşmalar*, 188-189.

⁶¹ Blackmore, *Bilinç Üzerine Konuşmalar*, 184.

⁶² Blackmore, *Bilinç Üzerine Konuşmalar*, 192.

olduğu ile ilgili sorunun cevabını bulabilmenin yolunun bilincin açıklanmasından geçtiğini düşünmektedir. Bu kaygılar ile birçok düşünür, insan beynin sinirsel aktivitelerinin nasıl algısal içeriklere dönüştüğü ve bu algısal içeriklerin nasıl nesnel dünyadan öznel bir bilgiye evrildiği sorusunun peşindedir.

Zihin felsefesi başlığı altında görüşlerine kısaca değindiğimiz düşünürlerin, Hume'un *ben* tasarımıyla bir noktada kesiştiğini çıkarsamak mümkün gibi görünmektedir. Buna göre *benin* varlığı ve bilgisi özelinde konuyu insanın algılarıyla ya da maddi tabiatı ile ilişkilendirerek, özsel mana da insanın varlığına kaynaklık eden tözsel bir *ben* anlayışı reddedilmektedir. Her ne kadar Hume materyalist bir filozof olmasa da onun Descartesçı ruh anlayışına karşı geliştirdiği empirik itirazlar, *benin* bilgisi konusunda referans olabilecek kadar etkili gibi görünmektedir. Dennett, Searle, Chalmers ve Metzinger gibi düşünürler *beni* veya bilinci natüralist bir epistemoloji ile ele alarak, maddi olandan bağımsız ve doğrudan bilinebilen bir töz fikrine karşı çıkmaktadırlar. Buradan hem Hume hem de onlar için geçerli olabilecek bir itiraz dikkate değerdir. Eğer *ben* yalnızca algıların toplamından müteşekkil bir şey ise onun neden *bir ben* olarak algılandığı sorusu Hume düşüncesi için yanıtlanması zor bir soru gibi görünmektedir.⁶³ Bu tip bir algılar bütünü *bir ben* olmadan nasıl bir demet olarak varlığını sürdürebiliyor olduğu bu noktada yeterince açık gibi görünmemektedir.⁶⁴ Bu durum zihin felsefecilerinin *benlik* konusunda ulaştığı sonuçlara da uyarlanabilecek karşı bir itiraz gibi görünmektedir. Buna göre insanda açıkça bir *ben hissi* mevcuttur. Bu his insanın duyu ve algıları ile kurduğu ilişkide bir *ön-gerektirim* durumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Deneyimin ötesinde deneyimlere zemin olan kendinde bir *benin* olmadığını kabul etmek, *objesi olmayan bir gölge* varsaymak gibi görünmektedir. Hem Hume'un hem de zihin felsefecilerinin, açık sezgilerimizle bildiğimiz *ben hissi* konusunda yeterince tatmin edici bir noktada olmadıkları söylenebilir. Öyleki zihin felsefecilerinin fizikalist ve natüralist *boş öznellik*⁶⁵ noktasına ulaşan anlayışlarını mantıksal çelişkiye düşmeden tutarlı bir biçimde savunmak pek mümkün görünmemektedir.⁶⁶

Zihin felsefesinin önde gelen isimlerinin, ifade ettiğimiz düşünceleri klasik düalizmi ve kısmen de onun versiyonlarını kategorik olarak dışlamaktadır. Onlara göre düalizm (kartezyen versiyon) tiyatro metaforu bağlamında anlaşılmalıdır. Ruhun ya da yalın bir *ben* idesinin ayrı bir cevher olarak ontolojik varlığından bahsetmek anlamsızdır. İnsan, belleğe dayalı algı fenomenlerini birtakım evrimsel gerekçelerle *ben* olarak yorumlayan bir varlıktır. Ruhun varlığı yadsınır ve *ben* bir yanılığın olarak anlaşılırsa, o halde insana dair ne varsa materyalist bir bilim anlayışının konusu yapılabilir. Bu yönüyle insanın fiziksel varlığı, yani "nihai varlığı" pozitif bilime

⁶³ Mehmet Sait Reçber, "Benliğin Varlığı ve Bilgisi", *Felsefe Dünyası* 1/33 (2001), 77; Müstakim Arıcı, "Zihinsel Alanda Ben Hissi Neye Karşılık Gelir?", *Dört Öge* 7/4 (2015), 67; D. M. Armstrong, *The Mind-Body Problem: An Opinionated Introduction* (Boulder ve Oxford: Westview Press, 1999), 34-39.

⁶⁴ Arıcı, "Zihinsel Alanda Ben Hissi Neye Karşılık Gelir?", 67.

⁶⁵ "Boş" ifadesi arkasında bir özsel *ben* olmayan, anlamında kullanılmaktadır.

⁶⁶ Arıcı, "Zihinsel Alanda Ben Hissi Neye Karşılık Gelir?", 71-72.

konu edilebilmektedir. İşte bu nokta, Hume ve benlik-bilinç hususundaki teorilerine değindiğimiz dört ismin yöntemsel ortak noktaları olarak dikkate değerdir.

Düalist anlayışlarda ruh ve bilinç yalnızca birinci tekil şahıs tarafından deneyimlenmekte ve üçüncü tekil şahısların epistemik erişimine tamamıyla kapalı olarak anlaşılmakta idi. Yukarıda incelediğimiz isimlerin benimsediği bilim tanımına göre, birinci tekil şahıs deneyimlerinin -bunlara sağduyu da eklenebilir- bilimsel açıdan bir doğruluk değeri olmadığı gibi herhangi bir epistemik geçerliliği de yok gibi görünmektedir. Sadece fiziksel dünyada var olan ve gözlemlenebilen bir şeyin bilimsel bilgiye konu edilebileceğini düşündüklerinden, fiziksel varlığa doğrudan konu olmayan şeylere karşı şüphecî bir tutum ile yaklaşmaktadırlar. O halde, onlara göre insanın ne olduğu sorunu, insanın beyin aktiviteleri ve fiziksel yapısından başka bir sahada aranmamalıdır. Yani insanın *beni*, beyninden ya da beynsel aktivitelerinden bağımsız olarak anlaşılmalıdır.

Çoğu filozofun,⁶⁷ bilgi, özgür irade, ahlak, ölüm sonrası yaşam gibi konuları açıklama konusunda makul ve sağduyuya uygun olarak ifade edilebilecek düalist anlayışı, natüralist, deneyci bir ontoloji ile, önemli ölçüde modern felsefe ve özelden de Hume düşüncesi ile reddedilmiştir. Düalist anlayışa göre insanın bedensel farkındalığı ve *ben* farkındalığı birbirinden ayrı düşünceler olarak kavranabilmektedir. *Kavranabilirlik argümanı* olarak bilinen bu argümana göre birbirinden ayrı düşünülebilen şeyler aynı zamanda ayrı birer varlık olarak kabul edilmelidir. Dolayısıyla insanın sezgisel olarak *ben* dediği şey ile fiziksel varlığı (bedeni) birbiri ile ayrı iki töze dayanmalıdır.⁶⁸ Bu anlayış sağduyuya uygun bir kavrayış gibi görünmektedir. Gündelik yaşamda *ben* dediğimiz şey ile bedenimizin -ya da bedenimizin bir bölümünün- aynı şey olmadığına dair bir sezgiye sahip olduğumuz söylenebilir. Bedenimiz değişir ancak *ben* dediğimiz şeyin değişmediğini fark ederiz. Sağduyu ile temellendirilen düşünceler daima doğrudur gibi bir iddiaya sahip olmamakla birlikte, bu bağlamda aksi ispatlanmadığı ölçüde sağduyuya uygun birtakım kabullerin tercih edilebileceğini söylemek yerinde olacaktır.⁶⁹

Büyük ölçüde modern felsefede Hume ile başlayan insanın varlığını nesnel dünyası ile ilintili olarak açıklama ve yalın *beni* bir yanılsama olarak ele alma eğilimi, çağdaş dönemde birçoğu natüralist ve materyalist olan çevrelerce geliştirilmiş gibi görünmektedir. İnsanın nasıl bir varlık olduğu üzerine yapılan tartışmalarda, insanın neliği konusunda açıklayıcılık bakımından zayıf olarak değerlendirilen düalizm ve onun versiyonlarına karşı bir açıklama sunmak yerine, *benin* kendinde bir ide olmadığı ya da bilincin ve benliğin birer yanılsama olduğu söylenmektedir. Bu tip düşünceler düalist sezgilere kıyasla açıklayıcılık bakımından hangi gerekçeler ile üstün olabilirler, sorusu gündeme geldiğinde materyalist bilim tanımı üzerinden yürütülen başka bir tartışma gündeme gelmektedir. Bilim yalnızca fizik alanda var olanlara dair bir araştırma faaliyeti midir? Yoksa felsefe ile iş birliği içerisinde mantık, metafizik,

⁶⁷ Bu filozoflara Platon, Descartes ve İbn Sînâ örnek olarak verilebilir.

⁶⁸ Richard Swinburne, *Are We Bodies or Souls* (N. York: Oxford University Press, 2019), 78-79.

⁶⁹ Swinburne, *Are We Bodies or Souls*, 107.

fizik ilişkisi ile iştigal eden bir faaliyet alanı mı olmalıdır? Zihin felsefecilerinin örneklerini de verdiğimiz önemli bir kısmı, materyalist bir bilim anlayışı ile felsefi derinlikten yoksun olarak ifade edilebilecek bir tutum içinde gibi gözükümlerdirler.⁷⁰

Felsefe tarihinde düalist filozoflar insanın özsel varlığını açıklamak için maddeden bağımsız bir ruhun varlığını kabul etmişlerdir. Ruhun varlığı, ölümsüzlüğü, basitliği ve birinci tekil şahıs deneyimlerinin şuurun dışına kapalı olması şeklindeki anlayışlar, felsefi sistem inşa etmek için elverişli ve insan onuruna hizmet eden teorilerin kurulabilmesi için oldukça kritik anlayışlar gibi görünmektedir. Ancak gerek Hume, gerekse burada anılan zihin felsefecileri, bilinci ya da yalın *beni* yok ederek -yok sayarak- deyim yerindeyse felsefenin intiharına yol açıyor gibi görünmektedirler. Çünkü eğer *benin* ya da bilincimizin ne olduğunu bilmiyorsak, gerçekten ne söylediğimizi nasıl bileceğiz? Söylediklerimizden nasıl emin olacağız? Doğruluk sorusu ve bilgiyi temellendirmenin kriterleri ne kadar anlamlı olabilecek? Özgür irade ve ahlaki sorumluluk üzerine nasıl konuşacağız? Kişisel süreklilikten ve yalın bir *benden* bahsedilemiyorsa, hukuk alanında bir fail nasıl tespit edilecektir?⁷¹ İşaret ettiğimiz bu krizler ve yol açacağı felsefi uzantılı sorunlar, esasen epistemik zemindeki temel bir sorundan kaynaklanıyor gibi görünmektedir. Hume'un kişisel özdeşlik konusundaki anlayışı ve zihin felsefecilerinin anlayışlarındaki sorun, bütün bir düşünsel araştırma sürecinde *benliği* (yalın *beni*) reddederken⁷² şu veya bu şekilde deneyimden bağımsız kendinde bir *bene* ihtiyaç duyulması gerektiğini göz ardı etmeleridir. Hume'un *beni* soruşturmaya başlarken, baştan *benin* nesne olarak bilinebilirliğini öngördüğü için, kategorik bir hata yaptığını söyleyebiliriz. Bir şeyi araştırma nesnesi kılmak demek, araştırma öznesinin referansta bulunduğu bir *beni* zımnem öngörmek demektir.⁷³ Bu noktada her ne kadar Hume ve onun gibi düşünömler tarafından öznellik algısı ve deneyim arasında bir ayrılmazlık var gibi düşünömlse de yine de bu yargıya bile ulaşmanın bir ön koşulu olarak, bu düşünömeden bağımsız bir *benin* zımnem öngörömlmesi mantıksal olarak kaçınılmaz gibi görünmektedir.⁷⁴

Zihinsel içerikler, yönelimsellik, *qualya*⁷⁵, birinci tekil şahıs deneyimleri, bilinç tartışmalarının henüz çözülememiş önemli sorunları gibi görünmektedir. İnsana ait bu deneyimler, kendisi maddi olmayan bir deneyimleyen ile daha anlaşılır olabilirken, natüralist bir ontolojik kabule sahipsek, bu noktaların gözlemimize kapalı olduğu için bir kurgu olduğunu söylememiz gerekecektir. Her şeyi algılayan, bilincin ve varlıkla kurduğumuz ilişkinin şu veya bu şekilde referansı olan *benin* bir *kurgu* olduğunu

⁷⁰ Mehmet Sait Reçber, "Düalizm, Swinburne ve Foster", *İslami Araştırmalar Dergisi* 13/2 (2000), 208.

⁷¹ Ahmet Uğurlu, "David Hume Düşüncesinde Ahlakın Zemini Olarak Benlik ve Kişisel Özdeşlik", *Journal of Turkish Studies* 9/11 (2014), 556.

⁷² Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 173-174; Arıcı, "Zihinsel Alanda 'Ben Hissi' Neye Karşılık Gelir?", 66-67.

⁷³ Funda Neslioğlu Serin, "Hume'da Ben İdesinin Bilgikuramsal Temellerinin Bir Çözömlemesi", *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 29 (2017), 135.

⁷⁴ Richard Swinburne, *The Evolution of the Soul* (New York: Oxford University Press, 1997), 157.

⁷⁵ Öznel bilişsel nitelik.

söylersek, neyin gerçek olduğu nasıl söylenebilecektir? Bu ciddi bir sorun olarak ortada durmaktadır. Şayet bu sorular dikkate alınmazsa solipsist bir tutumla bilginin imkânını sorgulamaya giden bir yol açılmaktadır ki bu yol, felsefenin metafizik sorunlarının yerini materyalist eğilimlerin ve deneyciliğin kuşatması ile yukarıda değindiğimiz felsefenin intiharına da hız kazandıracaktır.

SONUÇ

Hume felsefesinde, *ben* kendinde yalın bir ide değil, algılardan oluşan bir demettir. *Ben*, izlenimlere dayalı algılarımızın, neden-sonuç ilişkisi içerisinde bileşik bir izlenimdir. Kendinde bir *ben* olmadığı için, onun sürekliliğinden de bahsetmek anlamsızdır. Bir şüpheli olan Hume'a göre, *ben* nedensel bağlantıların oluşturduğu bir imge ve algılar demeti iken, metafizik bir kavram ya da kavramın dayandığı bir töz değildir. O, özdeşlik meselesini açıklarken, cevher düalizmini ve Aristotelesçi töz anlayışını kategorik olarak reddetmektedir. Ona göre, izlenimlerimizin yarattığı tasarımların kendi içindeki ilişkisi, tam da *ben* kurgusunun nedenidir. İnsanın *benmişçesine* hissetmesinin nedeni ise, bellek ile kurulan ilişkidir. Belleğe dayalı verilerin kurgulanabilmesi için, *benin* varsayılması kaçınılmazdır. İnsan ancak bellek verilerini neden-sonuç ile birleştirerek *ben* imgesini oluşturur. Bu bağlamda Hume felsefesinde, bir insan için; karakter, kişilik, özdeşlik ve süreklilik gibi unsurlardan bahsedilemez gibi görünmektedir. İnsan eylemlerinde süreklilik, aidiyet ve öznellikten bahsedilemeyeceği için Hume felsefesi, etik, ahlak ve hukuk alanlarında güçsüz bir durumda gibi görünmektedir.

Öte yandan burada konu edilen zihin felsefecilerinin önemli bir kısmı, indirgemeci bir tutumla kişisel özdeşlik sorununa yaklaşmaktadırlar. Zihinsel olanın varlığını reddetmeyenler bile onu fiziksel olana indirgeme ya da yok sayma eğilimi içinde gibi görünmektedirler. Bilincin fiziksel unsurlardan ortaya çıktığını söyleyen ılımlı indirgemecilere ise şöyle bir itiraz yöneltilebilir: bir şeyin bir şeyden çıkması, onun, o şeye indirgenebileceği anlamına gelir mi? Bu tip bir indirgemenin kriteri açık olmaktan uzak birtakım materyalist gerekçelere dayandırılmaktadır. *Beni* yok sayan yahut bir illüzyon olarak gören bu natüralist ve materyalist yaklaşımlar, düalizme alternatif olarak hangi soruna çözüm getirmektedirler? Hume düşüncesi ve zihin felsefecilerinin çeşitli kuramlarının izlendiği zihin felsefesi tartışmaları bilinci ya da *benliği* ya bir “sanal makine” ya bir “fiziksel izlenim” ya bir “sır” ya da ne olduğu bilinmeyen bir “yanılsama” olarak tanımlamaktadırlar. Bu çalışmada yer yer bu çıkarımların doğurduğu felsefi krizlere işaret etmeye gayret ettik. Felsefe tarihi boyunca, sağduyuya değer veren filozofların şüphe etmekten çekinerek, en azından hakkında az bilgileri dahi olsa, ruhu veya insanın *benini* bilim ve felsefe yapmanın ön koşulu olarak ele aldıklarını görüyoruz. Hume ve zihin felsefecileri insanın şüphe ettiğinin farkında olan, şüphe edilemeyen *beninin*, fiziksel zeminde ortaya çıkan bir yanılsama ya da algılara dayalı bir izlenim olduğunda hemfikir gibi görünmektedirler. Metzinger *benin* ne olduğunu tam olarak bilmediğimizi söylemektedir.⁷⁶ İnsanın *ben*

⁷⁶ Metzinger insanların ben dediğimiz öznel şeyi bilmediğini söylemektedir. Bk: Blackmore, *Bilinç Üzerine Konuşmalar*, 185. Ona göre benlik olsa olsa genleri kopyalamak için evrimsel işlevi olan bir

dediği Şeyi bilmeden, o Şey ile ilgili ne söylediğini tam olarak nasıl bilebileceği sorusunun değerlendirilmesini bu metnin okuyucularına bırakıyoruz.

inanç olarak ifade edilebilir. Bununla beraber elimizdeki en iyi kuramların en sonunda benlik diye bir Şey olmadığı sonucuna ulaşabileceğini de ifade etmektedir. Bk. Blackmore, *Bilinç Üzerine Konuşmalar*, 186-188.

KAYNAKÇA

- Arıcı, M. "Zihinsel Alanda 'Ben Hissi' Neye Karşılık Gelir?". Dört Öge, 4/7 (2015), 65-76.
- Aristoteles. *Ruh Üzerine*. çev. Saffet Babür-Lale Levin Basut. Ankara: Bilgesu, 2019.
- Armstrong, D. M. *The Mind-Body Problem: An Opinionated Introduction*. Boulder and Oxford: Westview Press, 1999.
- Big Think Serisi Röportajı*. "D. Dennett Favori Filozofunu Açıklıyor". Erişim: 23.06.2021. <https://bigthink.com/videos/daniel-dennett-reveals-his-favorite-philosopher>
- Blackmore, Susan. *Bilinç Üzerine Konuşmalar*. çev. Seda Akbıyık. İstanbul: Küre Yayınları, 2011.
- Büyük, Celal. "Düalizm, Bilinç ve Tanrı". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (2013), 133-158.
- Chalmers, David. *The Character of Consciousness*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Dennett, Daniel. "'Magic, Illusions, and Zombies': An Exchange". *The New York Daily*. 2018. <https://www.nybooks.com/daily/2018/04/03/magic-illusions-and-zombies-an-exchange/>
- Dennett, Daniel. *Consciousness Explained*. New York: Back Bay Books, 1991.
- Descartes, Rene. *Felsefenin İlkeleri*. çev. Mesut Akın. İstanbul: Say Yayınları, 1983.
- Doğan, Mehtap. "Biyolojik Doğalcılık Ekseninde John Searle ve Zihin Beden Problemi". *Metazihin: Yapay Zeka ve Felsefe Dergisi* 1/2 (2018), 227-240.
- Fodor, Jerry A. *Hume Variations*. Oxford: Clarendon Press, 2003.
- Hume, David. *A Treatise of Human Nature*. Oxford: Oxford Press, 1968.
- Hume, David. *An Enquiry Concerning Human Understanding*. Oxford: Oxford Press, 2007.
- Hume, David. *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*. çev. Ergün Baylan. Ankara: Bilgesu Yayınları, 2015.
- Hume, David. *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*. çev. Oruç Aruoba. İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Jaworski, William. *Structure and the Metaphysics of Mind: How Hylomorphism Solves the Mind-Body Problem*. New York: Oxford University Press, 2016.
- Kant, Immanuel. *Critique of Pure Reason*. çev. Paul Guyer, Allen W. Wood. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Markie, Peter. "Rationalism vs. Empiricism". *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Erişim 01.05.2021. <https://plato.stanford.edu/entries/rationalism-empiricism>
- Metzinger, Thomas. *The Ego Tunnel*. New York: Basic Books, 2009.

Moreland, J. P. *Consciousness and the Existence of God*. New York: Routledge, 2008.

Nagel, Thomas. "What is It Like to Be a Bat?". *The Philosophical Review* 83/4 (1974), 435-450.

Neslioğlu Serin, Funda. "Hume'da Ben İdesinin Bilgikuramsal Temellerinin Bir Çözümlemesi". *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 29 (2017), 125-138.

Olson, Eric T. "Personal Identity". *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Erişim 01.05.2021. <https://plato.stanford.edu/entries/identity-personal/>

Özel Öztanrıkulu, Nurten. "The Denial of the Idea of Personal Identity as a Result of Hume's Skepticism". *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* 8/2 (2018), 505-519.

Pears, David. "Hume's Account of Personal Identity". *Journal of Philosophy Exchange* 6/4 (1975), 15-26.

Penelhum, Terence. "Hume on Personal Identity", *The Philosophical Review* 64/4 (1995), 571-589.

Platon. *Phaidon*. çev. Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları, 2015.

Priest, Stephen. *Zihin Üzerine Teoriler*. çev. Ayhan Dereko. İstanbul: Litera Yayınları, 2018.

Reçber, Mehmet Sait. "Benliğin Varlığı ve Bilgisi". *Felsefe Dünyası* 1/33 (2001), 75-81.

Reçber, Mehmet Sait. "Düalizm, Swinburne ve Foster". *İslami Araştırmalar Dergisi* 13/2 (2000), 203-208.

Roth, Abraham Sesshu. "What Was Hume's Problem with Personal Identity". *Philosophy and Phenomenological Research* 61/1 (2000), 91-114.

Searle, John. "Minds, Brains and Programs". *Behavioral and Brain Science* 3/3 (1980), 417-457.

Searle, John. *Bilincin Gizemi*. çev. İlknur Karagöz İçyüz. İstanbul: Küre Yayınları, 2018.

Searle, John. *Zihnin Yeniden Keşfi*. çev. Muhittin Macit. İstanbul: Litera Yayınları, 2004.

Swinburne, Richard. *Are We Bodies or Souls*. New York: Oxford University Press, 2019.

Swinburne, Richard. *The Evolution of the Soul*. New York: Oxford University Press, 1997.

Theil, Udo. *The Early Modern Subject*. Oxford: Oxford University Press, 2011.

Uğurlu, Ahmet. "David Hume Düşüncesinde Ahlakın Zemini Olarak Benlik ve Kişisel Özdeşlik". *Journal of Turkish Studies* 9/11 (2014), 547-558.

Zimmerman, Dean W. "From Experience to Experiencer". *The Soul Hypothesis*. ed. Mark C. Baker- Stewart. Goetz, 168-196. New York: Continuum, 2011.

Zimmerman, Dean W. "From Property Dualism to Substance Dualism". *Aristotelian Society Supplementary* 84/1 (2010), 119-150.

ABSTRACT**Hume's Bundle Theory and Its Effect on the Philosophy of Mind Debates**

This article aims to identify the bundle theory and its influence on the philosophy of mind discussions. The theory was put forward by David Hume, one of the pioneer philosophers of the Enlightenment era, in the context of personal identity. Firstly, a general framework will be drawn about the problem of personal identity. Secondly, it will be explained how the problem is understood in Hume's epistemology through concepts such as person, identity, self, selfhood. To see the philosophical effects caused by Hume's epistemology, discussions of the philosophy of mind will be exemplified in the existence and knowledge of self through the mind-body understandings of philosophers. Daniel Dennet, John Searle, David Chalmers, and Thomas Metzinger, who have theories about the relationship of self, consciousness, and matter, are the names to be considered under the title of philosophy of mind. Finally, Hume and his theories will be presented with several assessments of the philosophical problems caused by the positions of the aforementioned names on the issue of self. This article aims to reveal the similarities between Hume and philosophers of mind in terms of the existence and knowledge of the self. Except for the evaluation and conclusion section, this article aims to present preliminary work on these approaches.

Keywords: Hume, The Personal Identity, The Bundle Theory, Self, Consciousness.